

***Zeitenwende?* – Saksan turvallisuus- ja puolustuspoliittikka murroksessa**

Heljä Ossa

Abstract

Zeitenwende? – The watershed moment of Germany’s security and defence policy

The war in Ukraine was an external shock that initiated a development in German security and defence policy that Chancellor Olaf Scholz labelled as *Zeitenwende* – a watershed moment or change of era. The Scholz government introduced a special defence budget of 100 billion euros and sent military support to Ukraine, something that would have been unimaginable just a few years ago. In the article, I review the development of the German strategic culture during the Cold War and post-Cold War years and argue that despite the recent, unprecedented developments, multilateralism, pacifism and military restraint are still deeply rooted in the German strategic culture. I claim in the article that it is still too early to make a conclusion that the decision made by the Scholz government would signify a deep shift in German strategic culture. Germany has several structural challenges to tackle, such as the *Bundeswehr*’s insufficient defence capabilities and readiness, bureaucratic decision-making system and German public’s deeply rooted pacifism, before it is possible to talk of genuine *Zeitenwende*.

Johdanto

”Hyvät naiset ja herrat, tiedämme, mitä edustamme, myös oman historiamme perusteella. Puolustamme rauhaa Euroopassa. Emme koskaan hyväksy väkivaltaa poliittisena välineenä. Puolustamme aina konfliktien rauhanomaista ratkaisemista. Emmekä lepää ennen kuin rauha on turvattu Euroopassa” (Scholz 2022).

Näin totesi Saksan liittokansleri Olaf Scholz helmikuussa 2022 kolme päivää sen jälkeen, kun Venäjä oli aloittanut hyökkäyssodan Ukrainaa vastaan. Scholzin puhe jäi monessa mielessä historiaan – ei välttämättä retorisen hienostuneisuutensa, vaan sisältönsä ja viestinsä takia. Puhetta voidaan pitää eräänlaisena lähtöpisteenä Saksassa käynnistyneelle ulko- ja turvallisuuspolitiikan murroskaudelle, uudelle ajanjaksolle, josta Sakassa käytetään nimitystä *Zeitenwende*. Puheessaan Scholz ilmoitti hallituksensa päätöksestä lähettää Ukrainaan aseellista apua, mikä oli Saksalta historiallinen päätös, ja Scholzin mukaan myös ainoa vaihtoehto:

”[--] mitä tahansa tarvitaan rauhan turvaamiseksi Euroopassa, se tehdään. Saksa antaa panoksensa solidaarisesti. Ei kuitenkaan riitä, että tämä todetaan tänään selvästi ja yksiselitteisesti. *Bundeswehr* tarvitsee tähän uusia, vahvoja suorituskykyjä” (Scholz 2022).

Scholz ilmoitti helmikuuisessa puheessaan, että suorituskykyjen vahvistamiseksi Saksa investoi 100 miljardia euroa asevoimiensa erityisrahastoon ja nostaa puolustusmenojaan jatkossakin niin, että Natossa yhteisesti sovittu tavoite puolustusmenoista (2 % bruttokansantuotteesta) toteutuu. Scholzin päätöstä tukivat kaikki hallituspuolueet, ja myös suurin oppositiopuolue kristillisdemokraatit.

Saksan asevoimien eli *Bundeswehrin* heikko tila on ollut tiedossa jo vuosia, vaikka puolustusbudjettia onkin kasvatettu Krimin valtauksesta lähtien. Yksi *Bundeswehrin* keskeisimmistä ongelmista on kalustovajaus. Saksan puolustusministeriön arvion mukaan vuonna 2020 vain 74 % tärkeimmistä asejärjestelmistä olivat toimintakykyisiä (German Bundestag 2020, 78; ks. myös Kinkartz & Werkhäuser 2022; Kaario 2016). 100 miljardin lisäinvestoinnilla asevoimat pystyy paikkaamaan pahimpia puutteita toimintakyvyissään ja kehittämään valmiuttaan (Giegerich & Schreer 2022). Saksa on Euroopan talusmahti ja puolustusbudjettillisäyksillä sillä on niin halutessaan mahdollisuus nousta myös sotilaalliseksi johtomaaksi. Rahalla saa paljon muutoksia aikaan, mutta kaikkea sekään ei mahdollista. Mikäli Saksa mielii kasvattaa sotilaallista painoarvoaan ja olla vakavasti otettava turvallisuus- ja puolustuspoliittinen toimija ja luotettava kumppani, tarvitaan laaja-alaista, koko yhteiskunnan läpileikkaavaa strategisen kulttuurin muutosta, todellista *Zeitenwendeä*.

Jokaisella valtiolla on oma strateginen kulttuurinsa, joka muodostuu geopolitiikan, talouden ja historiallisten kokemusten asettamista reunaehdoista. Strateginen kulttuuri on ideoiden, uskomusten, normien ja opitun käytöksen muodostama kokonaisuus, maailmankuva, jonka kansallisen strategisen yhteisön jäsenet ovat omaksuneet. Strateginen kulttuuri on vuosikymmenten, jopa vuosisatojen kehityksen tulos ja näin ollen pysyvämpi kokonaisuus kuin

nopeasti vaihtuvat poliittiset linjaukset. Strateginen kulttuuri luo pohjan kansalliselle strategiselle päätöksenteolle ja toimintatavoille, mutta ei kuitenkaan määritä sitä, miten valtio toimii vaan antaa indikaattoreita siitä, miten valtio *todennäköisesti* toimii (Snyder 1977, 8; Gray 1992, 30).

Keskeistä saksalaiselle strategiselle kulttuurille on kansainvälisyys, monenkeskisyys ja aseellisen voimankäytön välttäminen. Saksassa toisen maailmansodan jälkeen omaksuttu pasifistinen käsitys ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikasta elää edelleen vahvana. Syvälle juurtunutta pasifismia on kritisoitu jopa moraalittomaksi ja vaaralliseksi (ks. mm. Giegerich & Terhalle 2021b, 30), mutta sillä on edelleen vankka tuki erityisesti kansan parissa. Kriitikoiden mukaan Saksan strateginen kulttuuri ei ole ”riittävän strategisesti harkittu” tai tarpeeksi vahvasti sidoksissa jatkuvasti muuttuvan kansainvälisen ympäristön strategisiin realiteetteihin (Giegerich & Terhalle 2021a, 206). Lisäksi Saksan strategista kulttuuria kritisoidaan usein reaktiivisuudesta ja passiivisuudesta, joka käytännön tasolla ilmenee haluttomuutena käyttää sotilaallista voimaa omien rajojen ulkopuolella tai toimittaa tappavia aseita konfliktialueille, kuten Ukrainan tapauksessa (Wijnja 2021, 4). Saksassa aseellisen voiman käyttöä ei myöskään nähdä samalla tavalla valtion työkaluna kuin esimerkiksi Isossa-Britanniassa tai Ranskassa, joiden strategiselle kulttuurille on tyypillistä oman voiman heijastaminen ulospäin (Ojanen 2021, 201). Asevoimia, asepalveluksen suorittamista tai sotilasuraa ei myöskään Saksassa arvosteta samalla tavalla kuin vaikkapa Suomessa (Kamp 2018, 67; Techau 2011, 77).

Syitä näihin ja muihin Saksan strategisen kulttuurin erityispiirteisiin pitää etsiä niin historiasta kuin nykypäivän rakenteellisista haasteista. Artikkelin ensimmäisessä osassa tarkastellaan Saksan strategisen kulttuurin kehittymistä kylmän sodan aikana, minkä jälkeen keskitytään kylmän sodan jälkeiseen aikaan ja hiljattaisiin muutoksiin strategisessa kulttuurissa. Saksalaisella strategisella kulttuurilla viitataan Saksan liittotasavallan (Länsi-Saksan) strategiseen kulttuuriin, eikä kylmän sodan yhteydessä tarkastella Saksan demokraattisen tasavallan (Itä-Saksa) strategista kulttuuria. Artikkelin toisessa osassa tarkastellaan Saksan turvallisuus- ja puolustuspolitiikan murrosta ja rakenteellisia haasteita, jotka hidastavat murrosta. Lopuksi pohditaan, onko Saksassa todella käynnissä *Zeitenwende* vai ovatko perinteiset turvallisuus- ja puolustuspolitiikan lainalaisuudet jatkossakin voimissaan.

Saksan strateginen kulttuuri kylmän sodan aikana

Saksalainen strateginen kulttuuri, jollaisena sen tänä päivänä tunnemme, syntyi toisen maailmansodan jälkeen 1940- ja 50-luvuilla. Toisen maailmansodan

jälkeen Saksa ei ollut suvereeni valtio vaan tiukasti neljän voittajavaltion kontrollissa. Techau (2011, 79) mukaan tämä johti siihen, että keskustelu saksalaisesta strategisesta kulttuurista ei kehittynyt, eikä ulkopolitiikka saanut ansaitsemaansa sijaa poliittisessa keskustelussa. Tämä on nähty syynä sille, miksi saksalaiselta strategiselta kulttuurilta puuttuu itsevarmuutta ja selkeästi määritelty suunta, jotka ovat pitkäaikaisen ja järkkymättömän kehityksen tuloksia (Techau 2011, 72).

Toisen maailmansodan jälkeinen maailmanjärjestys perustui Saksan mahdollisten uusien laajenemisyökkimysten estämiseen (Maull 1990/1, 91). Euroopan hiili- ja teräsyhteisö perustettiin sitomaan Ranska ja Saksa taloudellisesti niin tiiviisti toisiinsa, että sota niiden välillä ei enää koskaan olisi mahdollinen. Pohjois-Atlantin puolustusliiton eli Naton tehtävä oli pääsihteeri Lord Ismayn sanoin pitää paitsi Neuvostoliitto ulkona ja Yhdysvallat Euroopassa niin myös pitää Saksa alhaalla. Vaikka natsi-aate ei kadonnutkaan yhdessä yössä, Saksassa ei lähdetty haastamaan ympäröivän maailman tavoitetta, vaan lähdettiin luomaa uutta strategista kulttuuria enemmän tai vähemmän puhtaalta pöydältä. Uudelleenluotu saksalainen strateginen kulttuuri hylkäsi natsi-Saksan aikaisen militarismin ja sitä edeltäneet preussilaiset sotilasperinteet ja omaksui strategisen kulttuurin, joka perustui eurooppalaisiin ja transatlanttisiin rakenteisiin (Seppo 2021, 100). Saksassa omaksuttiin pasifistinen ja anti-militaristinen maailmankuva, joka poikkesi huomattavasti monista muista valtioista, jotka tuolloin aseistautuivat kylmän sodan räjähdysheikkässä turvallisuustilanteessa (Junk & Daase 2013, 139, 146).

Toisen maailmansodan jälkeen saksalaista ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa leimasivat syyllisyys ja häpeä, mitkä yhdistettynä ulkovaltojen tiukkaan kontrolliin Saksasta johtivat passiiviseen ulkopolitiikkaan, jota Saksa ei itse sanellut (Techau 2011, 73; ks. myös Seppo 2021, luku 5). Saksassa omaksuttiin niin kutsuttu pidättäytymisen kulttuuri (*culture of restraint*), joka edelleen vaikuttaa Saksan halukkuuteen käyttää sotilaallista voimaa ja osallistua sotilaallisiin interventioihin (Baumann & Hellmann 2001, 61; Giegerich & Terhalle 2021b, 44–45). Syyllisyydentunteeseen liittyi myös sodanaikaisten julmuuksien sovitelu (*reconciliation*), joka leimasi sodanjälkeisen Saksan ulkopolitiikkaa. Professori Susan Neuman on todennut, että sovintoa ei pyritty tekemään ainoastaan juutalaisten kanssa, vaan myös Neuvostoliiton ja myöhemmin Venäjän kanssa (Neuman 2022).

Sodan jälkeisen kehityksen seurauksena Saksasta tuli niin sanottu ”siviilivalta” tai ”siviilirauhanvalta” (*zivile Friedensmacht*), mikä osittain selittää saksalaista strategista kulttuuria – tai eräiden näkemysten mukaan sen puutetta (Seppo 2021, 265). Siviilivalta ymmärtää yhteistyön merkityksen kansainvälisten tavoitteiden saavuttamisessa, tukeutuu ennen kaikkea ei-sotilaallisiin ja

taloudellisiin keinoihin kansallisten tavoitteiden saavuttamiseksi, ja on halukas kehittämään ylikansallisia rakenteita vastatakseen kansainvälisiin haasteisiin (Maull 1990/1, 92–93; Meyer zum Felden 2020, 315).

Saksan strategisen kulttuurin kivijalan rakentumisesta toisen maailman-sodan jälkeen on esitetty useita malleja. Baumann ja Hellman (2001, 68) kuvailevat Saksan kylmän sodan aikaista ulko- ja turvallisuuspoliittista linjaa kolmen käsitteen tai narratiivin kautta: multilateralismin, Euroopan integraation ja anti-militarismin. Multilateralismiin eli monenvälisyyteen tukeutumalla Saksa antoi muulle maailmalle lupauksen, että se ei enää koskaan lähtisi ulkopoliittikassaan sivuraiteille (*“never again going it alone”*). Euroopan integraatio-prosessi puolestaan mahdollisti luottamuksen palauttamisen, talouskasvun ja tunnustuksen muun Euroopan silmissä, että Saksa oli palannut yhteisen pöydän ääreen. Kolmas elementti, anti-militarismi, vahvisti kahta edellistä viestiä siitä, että Saksa pidättäytyisi jatkossa sotilaallisen voiman käytöstä ja tukeutuisi siviilivoimaan.

Krauss ja Maull (2020, 161) ovat tiivistäneet yllä kuvatut narratiivit Saksan ulkopoliittikkaa ohjaavaksi periaatteeksi eli maksimiksi: ”ei koskaan uudestaan; ei koskaan yksin; politiikka ennen voimankäyttöä” (*“never again; never alone; politics before force”*). ”Ei koskaan uudestaan” viittasi Saksan tietoiseen päätökseen hylätä totalitarismi ja laajenemispyrkimykset sotilaallisilla keinoin. ”Ei koskaan yksin” puolestaan viittasi Saksan sitoutumiseen monenvälisyyteen ja yhteistyöhön kansainvälisissä instituutioissa. ”Politiikka ennen voimankäyttöä” heijasteli syvälle juurtunutta epäluuloa sotilaallista voimankäyttöä kohtaan ja tukeutumista pasifistiseen maailmankuvaan.

Dalgaard-Nielsen (2005, 344) erottaa Saksan toisen maailmansodan jälkeisestä strategisesta kulttuurista kaksi koulukuntaa. Vasemmistolaisempi koulukunta korosti ”ei koskaan enää sotaa” -tematiikkaa, joka sopi sen periaatteelliseen sotilaallisen voimankäytön vastustamiseen. Koulukunta näki maailmansotien taustasyynä nationalismin, militarismin, autoritarismin ja kapitalismin, joiden vastustaminen olisi edellytys tulevien sotien estämiselle. Keskusta-oikeistolaisempi koulukunta sen sijaan painotti ”ei koskaan enää yksin” -mantraa, jonka mukaan Saksan pitäisi olla moraalisesti, poliittisesti ja strategisesti integroitu muuhun Eurooppaan ja länteen. Vain näin voitaisiin turvata demokratia ja yhteiskunnan uudelleenrakentaminen. Dalgaard-Nielsen korostaa, että vaikka nämä kaksi koulukuntaa ja näkemystä välillä törmäsivätkin poliittisessa keskustelussa, Saksassa syntyi varsin pian laajasti hyväksytty ulkopoliittinen linja, joka perustui yhteistyöhön muiden maiden kanssa, luottamuksen uudelleenrakentamiseen, ydinaseiden vastustamiseen ja asevoimien puolustukselliseen rooliin. Käytännössä Saksan kylmän sodan aikainen ulkopoliittikka tarkoitti matalaa sotilaallista profilia, pidättäytymistä sotilaallisen voiman käytöstä ja

esimerkiksi ydinaseiden hankinnasta, tiivistä yhteistyötä Yhdysvaltojen kanssa ja turvautumista sen turvatakuisiin (Krauss & Maull 2020, 161).

Saksan strateginen kulttuuri kylmän sodan jälkeen

Kylmän sodan tultua päätökseen Berliinin muurin murruttua ja Neuvostoliiton romahdettua monet ajattelivat rauhan ja demokratian voittaneen ja Francis Fukuyaman sanoin historian loppuneen. Kylmän sodan jälkeisiä vuosia leimasivat kuitenkin konfliktit niin Euroopassa kuin sen lähialueilla ja kansainvälisen terrorismin nousu turvallisuusuhkien kärkeen. Tässä uudenlaisessa turvallisuuspoliittisessa ympäristössä Saksan perustuslakituomioistuin linjasi vuonna 1994, että maan asevoimat voivat osallistua sotilaallisesti Naton ja silloisen Länsi-Euroopan unionin (WEU) operaatioihin ulkomailla (ks. Bundesverfassungsgericht 1994). Tästä huolimatta Saksan ulko- ja turvallisuuspoliittinen linja pysyi varsin muuttumattomana tulevina vuosina (Krauss & Maull 2020, 165).

Kylmän sodan aikana kehittynyt siviilivalta-ajattelu korostui Saksan ulko- ja turvallisuuspolitiikassa myös kylmän sodan jälkeen. Diplomatia pidettiin erillään sotilaallisen voiman kehittämisestä ja turvallisuuspolitiikan painopiste oli aseistariisunnassa, asevalvonnassa ja uusien teknologioiden sotilaallisen käytön kieltämisessä (Meyer zum Felde 2020, 315). Saksa pyrki edistämään rauhaa ja vakautta ja vahvistamaan sääntöpohjaista, multilateraalista maailmanjärjestystä siviilikeinoin. Sotilaallista voimankäyttöä vältettiin mahdollisimman paljon, vaikkakin Saksan asevoimien huomio kiinnittyi aiempaa enemmän kansainväliseen kriisinhallintaan (Krauss & Maull 2020, 164; Glatz & Zapfe 2017, 2). Kylmän sodan aikaiset ”ei koskaan enää yksin” ja ”ei koskaan enää sotaa” -eetokset lähenivät toisiaan erityisesti 9/11-terrori-iskuja seuranneen kansainvälisen rauhanturvaamisen aikakaudella (Dalgaard-Nielsen 2005, 356). Rauhanturvaoperaatiot niin Kosovossa kuin Afganistanissa muodostivat ”sil- lan” näiden kahden lähestymistavan välille ja muuttivat Saksan suhtautumista sotilaalliseen kriisinhallintaan. Sepon sanoin operaatiot toivat sodan takaisin osaksi saksalaista politiikkaa (Seppo 2021, 220).

Vaikka Saksa otti 1990-luvulta alkaen hitaita askeleita kohti ”normaalimpaa” ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, kansallisista intresseistä puhuminen ja strategisen kielen käyttö niin julkisessa keskustelussa kuin akatemiassa oli pitkään tabu. Jossain määrin tämä jatkuu edelleen, ja intresseistä puhumisen välttely onkin yksi saksalaisen strategisen ja poliittisen kulttuurin keskeisistä piirteistä (Techau 2011, 75). Syitä voidaan etsiä niin historiasta kuin keskustelukulttuurista. Saksassa strategisesta kulttuurista on puhuttu erityisesti akateemisissa piireissä pitkään ikään kuin se olisi immuuni ulkoa tuleville turvallisuushaasteille.

Vallalla on käsitys, jonka mukaan strateginen kulttuuri olisi muuttumaton, minkä vuoksi ei ole kehittynyt tarvetta tai kykyä pohtia, miten asiat voisivat olla toisin. Strategisessa kulttuurissa on kuitenkin aina läsnä samaan aikaan muutos ja pysyvyys, ja myös Saksan strateginen kulttuuri on muuttunut sitten kylmän sodan päättymisen (Seppo 2021, 17, 27, 114–115). Strategisesta kulttuurista ja intresseistä puhumattomuus johtuu osin myös siitä, että saksalaisissa yliopistoissa ei ole vahvaa strategian tutkimuksen perinnettä (Giegerich & Terhalle 2021b, 15–16). Lisäksi syitä voidaan etsiä siitä, että Saksassa ammattisotilaat eivät juurikaan osallistu julkiseen keskusteluun, toisin kuin vaikkapa Suomessa (Techau 2011, 77).

Vuonna 2011 Saksa pidättäytyi äänestämästä YK:n turvallisuusneuvostossa Libya-päätöslauselman (päätöslauselma 1973) puolesta, mikä viilensi Saksan suhteita sen läheisimpiin kumppanimaihin ja herätti keskustelua Saksan ulko- ja puolustuspolitiikan strategisista prioriteeteista. Libya-päätöslauselma ei ollut ensimmäinen kerta, kun Saksa ei osoittanut liittolaistensa ja kumppaneidensa siltä odottamaa tukea. Saksa oli Irakin sodan (2003) yhteydessä kieltäytynyt osallistumasta Yhdysvaltojen johtamaan sotaan ja pyrkinyt muodostamaan koalitiota sotaan vastaan (Dalgaard-Nielsen 2005, 340). Saksan toimintaa Libya-päätöslauselman yhteydessä pidettiin osoituksena siitä, että Saksan ulko- ja puolustuspolitiikalla ei ollut selkeää linjaa eikä strategista pohjaa. Junk ja Daase (2013, 139) kuitenkin argumentoivat, että ongelmana ei niinkään ollut strategisen linjan puute, vaan vaikeus sopeutua uudenlaisiin, aiempaa laajempiin turvallisuus- ja puolustuspoliittisiin haasteisiin.

Vuosi 2014 nähdään usein käännekohtana tai vedenjakajahetkenä Euroopan turvallisuudessa. Tällöin Venäjä miehitti Krimin niemimaan ja liitti sen laittomasti itseensä. Samaan aikaan ääri-islamistinen terroristijärjestö ISIS valloitti nopeasti alueita Irakissa ja Syyriassa. Vuodet 2013–2015 olivat käännekohtia myös Saksan turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa. Merkelin kolmas hallitus päätti Libya-päätöslauselman jälkimainingeissa vuonna 2013, että Saksan olisi aika muuttaa turvallisuus- ja puolustuspoliittista linjaansa (Kamp 2018, 65–66). Vuonna 2013 silloinen liittopresidentti Joachim Gauck totesi, että Saksa ”ei ole saari” ja että Saksan ei pidä ”ylläpitää illuusiota siitä, että voisimme suojella itseämme poliittisilta ja taloudellisilta, ympäristöllisiltä ja sotilaallisilta konflikteilta, jos emme osallistu niiden ratkaisemiseen” (Gauck 2013). Muutos oli kuitenkin hidasta, mikä kertoo kansalaisten ja poliittisen eliitin syvälle juurtuneesta käsityksestä, että Saksan ei pidä osallistua oman alueensa ulkopuolisiin sotilasoperaatioihin paitsi äärimmäisenä, viimeisenä vaihtoehtona.

Kun Ranska aloitti vuonna 2013 terrorismintorjuntaoperaation Malissa ja odotti kumppanimaidensa tukea, Saksan ulkoministeri Guido Westerwelle totesi, että hänen ajamansa ulkopoliittikan ytimessä on pidättäytyminen sotilaallisen

voiman käytöstä (*Kultur der militärischen Zurückhaltung*) (Friederichs 2013). Münchenin turvallisuuskonferenssissa vuonna 2014 Saksan liittopresidentti Joachim Gauck, ulkoministeri Frank-Walter Steinmeier ja puolustusministeri Ursula von der Leyen korostivat puheenvuoroissaan, että välinpitämättömyys ja toimettomuus kansainvälisissä kriiseissä eivät ole vaihtoehtoja, ja että Saksan pitäisi tulevaisuudessa ottaa enemmän vastuuta turvallisuuden luomisesta ja takaamisesta. Gauckin, von der Leyenin ja Steinmeierin kommentteja voidaan pitää irtiottona ulkoministeri Guido Westerwollen ulkopoliittisesta linjasta ja askeleena kohti sellaista saksalaista ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, jota muut siltä odottivat. Puheet olivat kannanottoja Saksan sisäiseen turvallisuuspoliittiseen keskusteluun, mutta ne myös viestivät muulle maailmalle, että Saksassa oli käynnissä turvallisuuspoliittisen linjan murros. Ottamalla näin vahvasti kantaa korkeatasoisessa kansainvälisessä konferenssissa puolustus- ja ulkoministerit ravistelivat julkisesti perinteistä saksalaista turvallisuuspoliittista keskustelua.

Saksan uudenlaista suhtautumista johtorooliin ja vastuunkantoon kansainvälisessä turvallisuuspolitiikassa on kutsuttu Münchenin konsensukseksi (*Münchener Konsens*) (ks. mm. Meyer zum Felde 2020). Saksan johdossa oli vallalla ajatus, että voima ja valta-asema kulkevat käsi kädessä vastuun kanssa, minkä vuoksi Saksan olisi aika jättää historian taakat taakseen ja ottaa enemmän vastuuta omasta ja koko Euroopan turvallisuudesta (Dieter 2020, 246). Virallisesti tämä ajatus tuotiin esille vuoden 2016 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa, jossa todettiin, että Saksa on valmis ottamaan vastuuta ja johtajaroolin kansainvälisissä turvallisuuskysymyksissä ja -operaatioissa, mutta aina omien arvojensa ja intressiensä pohjalta (Die Bundesregierung 2016, 23). Saksan näkökulmasta johtaminen tarkoitti puolustusministeri von der Leyenin (2015) sanoin ”johtamista keskeltä” (*Führen aus der Mitte*). Tällä von der Leyen tarkoitti, että Saksa on valmis ottamaan isomman roolin eurooppalaisessa turvallisuudessa ja puolustuksessa, mutta ei yksin vaan tiiviissä yhteistyössä kumppanimaiden kanssa.

Münchenin konsensuksen hengessä Saksa otti aiempaa aktiivisemmän roolin niin Natossa kuin EU:ssa, osoitti poliittista johtajuutta Venäjän vastaisissa pakotteissa ja kasvatti puolustusbudjettiaan (Major & Mölling 2021). Saksa vahvisti Natossa yhteisesti sovitun tavoitteen, jonka mukaan jokaisen jäsenvaltion tulisi käyttää vähintään 2 % bruttokansantuotteestaan puolustusmenoihin. Osana aiempaa aktiivisempaa ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa Saksa esitteli Natolle vuonna 2013 ajatuksen kehysvaltiokonseptista ja osallistui johtomääröissä Naton *Enhanced Forward Presence* -operaatioon Liettuassa. Lisäksi Saksa osallistui kansainvälisiin kriisinhallintatehtäviin Afganistanissa ja Malissa sekä osana terroristijärjestö ISIS:n vastaista koalitiota (Meyer zum Felde 2020, 317). Hyde-Pricen (2015) sanoin ”unissa kävelevä jätti” oli herännyt.

Positiivinen kehitys ei kuitenkaan jatkunut pitkään, ja Merkelin viimeisellä kanslerikaudella kehitys hidastui ja Saksan puolustuspolitiikan rakenteelliset haasteet tulivat vastaan (Major & Mölling 2021). Yksi keskeisimmistä haasteita on kansalaisten heikko tuki aktiivisemmalle turvallisuus- ja puolustuspolitiikalle. Saksan ulkopoliittinen eliitti on 2010-luvulta alkaen ottanut entistä vahvemmin kantaa sen puolesta, että Saksa ottaisi lisää vastuuta Euroopan turvallisuudesta ja osallistuisi aktiivisemmin oman alueensa ulkopuolisiin operaatioihin. Laajempaa saksalaista yleisöä ajatus suuremmasta sotilaallisesta vastuusta ei kuitenkaan innosta, eivätkä kansalaiset koe, että johtorooli Euroopan turvallisuudessa olisi Saksan intresseissä (Dieter 2020, 246; Kamp 2018, 65). Körber Stiftung –säätiön kyselyssä vuonna 2017 52 % saksalaisista oli sitä mieltä, että Saksan tulisi jatkossakin pidättäytyä osallistumasta kansainvälisiin kriiseihin. 43 % oli sitä mieltä, että Saksan pitäisi ottaa enemmän vastuuta kansainvälisissä kriiseissä (Körber Stiftung 2017, 3). Toisaalta neljä vuotta myöhemmin Konrad Adenauer Stiftung –säätiön tutkimuksen mukaan 68 % saksalaisista oli sitä mieltä, että Saksan pitäisi antaa tukensa kansainvälisissä kriiseissä ja konflikteissa, ja vain 29 % vastasi, että Saksan tulisi pysyttäytyä niiden ulkopuolella (Pokorny 2021, 47).

Merkelin luovuttua vallasta vuonna 2021 Saksan liittokansleriksi nousi sosiaalidemokraattien Olaf Scholz, joka muodosti uuden hallituksen SPD:n (sosiaalidemokraattinen puolue), vihreiden ja FDP:n (keskusta-oikeistolainen Vapaa demokraattinen puolue) kanssa. Jo alkumetreillään Scholzin hallituksen ulkopoliittinen kipuilu kulminoitui Ukrainan tilanteeseen, Saksan ja Venäjän välisiin suhteisiin ja Nord Stream 2 -kaasuputkihankkeeseen. Saksassa talous- ja turvallisuuspoliittiset kysymykset on tyyppillisesti pidetty jopa keinoitekoisen erillään toisistaan, mikä korostui Nord Stream 2 -kaasuputkihankkeeseen liittyvässä keskustelussa. Liittokansleri Scholz totesi vuoden 2021 lopulla, että Nord Stream on ”yksityisen sektorin projekti”, jonka käyttöönotto on täysin epäpoliittinen päätös (Scholz 2021). Hallituskumppani FDP puolestaan piti Nord Streamia poliittisena projektina, ja Vihreät olisivat olleet valmiita hylkäämään koko projektin jo tuolloin (Hill 2022). Lopulta Scholz ilmoitti kaasuputkihankkeen keskeyttämisestä kaksi päivää ennen Venäjän hyökkäystä Ukrainaaan.

Kipuילua ei ollut vain hallituspuolueiden välillä, vaan myös liittokansleri Scholzin oman puolueen SPD:n sisällä. Saksassa yleisesti, mutta erityisesti SPD:n piirissä, on iso joukko Venäjä-myönteisiä henkilöitä (*Russland-verstehern*), joista tunnetuin ja vaikutusvaltaisin lienee entinen liittokansleri Gerhard Schröder. Niin sanottujen Venäjä-myötäilijöiden mukaan Venäjää pitäisi ymmärtää ja sille pitäisi tehdä myönnytyksiä kiristyneessä turvallisuuspoliittisessa tilanteessa. Vastavoimana tällaiselle ajattelulle SPD:ssä on toiminut muun muassa liittopäivien ulkoasianvaliokunnan puheenjohtaja Michael Roth,

joka totesi hyvin selväsanaisesti, että Keski- ja Itä-Eurooppa ei ole Putinin vallan etupiha (Roth 2021). Roth myös totesi, että Nord Stream ei ole pelkästään taloudellinen projekti, vaan sillä on poliittinen ulottuvuutensa. SPD:ssä on siis havaittavissa hajontaa Venäjä-politiikassa.

Venäjä-politiikka ei kuitenkaan ole vain SPD-puolueen ongelma, vaan kyseessä on paljon laajempi ilmiö. Tammikuussa 2022 Saksan laivaston komentaja Kay-Achim Schönbach erosi tehtävästään sen jälkeen, kun video hänen lausunnoistaan Intian vierailun yhteydessä tulivat julki. Schönbach totesi videolla:

”Mitä Putin todella haluaa, on kunnioitusta. -- Kunnioituksen antaminen on halpaa, jopa ilmaista. Jos minulta kysytään – mutta minulta ei kysytä – on helppoa antaa hänelle kunnioitusta, jota hän vaatii ja todennäköisesti myös ansaitsee.” (Schönbach 2022)

Krimiin liittyen Schönbach sanoi, että ”Krim on menetetty, eikä sitä saada koskaan takaisin. Tämä on fakta” (Schönbach 2022). Schönbachin kommenteista nousi kansainvälinen kohu, minkä seurauksena hän erosi tehtävästään. Komentaja Schönbach ei suinkaan ollut yksin ajatustensa kanssa. *Handelsblatt*-lehti kysyi lukijoiltaan alkuvuodesta 2022 ennen Venäjän hyökkäystä, miten Saksan pitäisi toimia Ukraina-Venäjä-kriisissä, ja osa lukijoista oli valmiita tekemään myönnytyksiä Venäjälle. Eräs lukija kirjoitti, että

”Venäjälle pitäisi vakuuttaa, että Ukrainasta ei tule Naton jäsentä seuraavan kymmenen vuoden aikana. Myös Krimin haltuunoton laittomuutta käsiteltäessä on tunnustettava, että siitä on nyt tullut osa Venäjää. Kolmanneksi Venäjälle pitäisi vakuuttaa, että venäjän kieltä ja kulttuuria ylläpidetään edelleen Donbassissa. Vastineeksi Venäjän tulee vahvistaa alueellinen koskemattomuutensa ja poistaa Venäjän joukkojen muodostama uhka Ukrainan rajalla”. (Handelsblatt 2022)

Toisen lukijan mielestä ”Venäjän huolet ovat täysin oikeutettuja” ja läntinen media on ”keinotekoisesti kuumentanut” tilannetta. Hänen mukaansa ”Ukraina ei ole EU:n tai Naton jäsenmaa, ja kunnioituksesta Venäjän huolia kohtaan sen ei sellaiseksi pidä tullakaan”. Eräs lukija puolestaan oli sitä mieltä, että Venäjän vaatimukset ”neutraalista vyöhykkeestä” ovat ymmärrettäviä eivätkä liioiteltuja. Joukossa oli kuitenkin myös useita kirjoituksia, joissa Venäjän toimintaa kritisoitiin. Iso osa lukijoista korosti diplomaattisia keinoja kriisin ratkaisemiksi ja painotti, että Saksan täytyy seistä tiiviisti kumppaneidensa rinnalla. Osa oli jopa sitä mieltä, että diplomatian tie on ”tuhoon tuomittu” jos Saksa ei ole valmis hyödyntämään diplomatian ohella myös ”keinoja, jotka ovat sille vaikeita”. Käy-

tännössä nämä ”vaikeat keinot” tarkoittaisivat jopa sotilaallisen voiman käyttöä yhdessä kumppanimaiden kanssa (Handelsblatt 2022).

Rakenteelliset haasteet hidastavat *Zeitenwendeä*

Saksassa on ollut viime vuosina havaittavissa vaiheittainen paradigmanmuutos turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa, jonka myötä ”Saksan itseymmärrys ja toiminta ’siviilirauhanvaltana’ on muuttunut perustavanlaatuisesti” (Meyer zum Felde 2020, 315). Venäjän hyökkäys Ukrainaan helmikuussa 2022 vahvisti paradigmanmuutosta ja oli monessa mielessä käännekohta – *Zeitenwende* – saksalaisessa turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa.

Ennen Venäjän hyökkäystä helmikuussa 2022 Scholzin ja hänen hallituksensa otetta Ukrainan kriisiin kritisoitiin passiivisuudesta ja siitä, että Saksa kieltäytyi toimittamasta Ukrainaan aseellista apua (Dempsey 2022). Saksa ei moiseen viikkoon sallinut Viron lähettää Ukrainaan kalustoa, joka oli aikoinaan ostettu Suomelta ja sitä ennen Saksalta. Aseellisen avun sijaan Saksan ulkoministeri Annalena Baerbock lupasi Ukrainalle taloudellista tukea, joskaan hän ei selvittänyt, millaista taloudellinen apu olisi ollut (ks. von der Burchard 2022). Venäjän hyökkäys 24.2.2022 muutti Saksan linjaa perustavanlaatuisesti, ja hallitus ilmoitti puolustusmenojen kasvattamisesta ja aseviennistä Ukrainaan. Aseellinen apu piti sisällään muun muassa panssarintorjuntaan ja ilmatorjuntaan käytettäviä aseita.

Sodan julmuuksien tullessa ilmi niin saksalainen kuin kansainvälinen yleisö odotti Scholzin hallitukselta kuitenkin lisää nopeampia ja konkreettisempia toimia. Ennen Venäjän hyökkäystä jopa 75 % saksalaisista oli sitä mieltä, että Saksan ei pitäisi lähettää aseita Ukrainaan (Statista 2022a). Hyökkäyksen jälkeen mielipiteet muuttuivat nopeasti, ja helmikuun lopussa 78 % piti liittohallituksen päätöstä lähettää aseita Ukrainaan ja kehittää Saksan omia asevoimia hyvänä asiana (Statista 2022b). Saksaa kritisoitiin kuitenkin hitaudesta ja Scholzin helmikuun julistuksen myötä alkaneeksi tulkittu *Zeitenwende* kyseenalaistettiin. *Die Welt* -lehden päätoimittaja Dagmar Rosenfeld kutsui *Zeitenwendeä* SPD-puolueen sisäiseksi ”kiemurteluksi ajankohtaisten tapahtumien myllerryksessä” (Rosenfeld 2022). *Frankfurter Allgemeinen* Jasper von Altenbockum puolestaan huomautti, että ”kauniit puheet” Saksan vastuusta, uudesta roolista ja suunnasta Euroopasta, ja *Zeitenwendestä* jäävät puheen tasolle, jos päättäjät eivät pääse yhteisymmärrykseen edes asevoimien varustuksesta ja roolista (von Altenbockum 2022). Laajan kansallisen ja kansainvälisen kritiikin jälkeen Saksa päätti raskaamman aseellisen avun, kuten Gepard-ilmatorjuntapanssari-vaunujen ja Iris T-ilmatorjuntajärjestelmien toimittamisesta Ukrainaan.

Vaikka liittopäivät äänesti raskaan kaluston lähettämisen puolesta selvin äänin (586–100), hallituksen epäröinti ja hitaus kertoo tarinaa Saksasta, jossa siviilivalta-ajattelu ja sodanvastaisuus ovat edelleen keskeinen osa strategista kulttuuria. Yleinen mielipide saattaa muuttua hyvinkin nopeasti, mutta syvemmällä tasolla strategisen kulttuurin muutokset ovat hitaampia. Siviilivalta-ajatteluun perustuvan turvallisuuspoliittisen linjan ylläpitäminen muuttuu kuitenkin jatkuvasti vaikeammaksi ulkopuolelta tulevan paineen takia. Toisaalta painetta strategisen kulttuurin vaiheittaiselle muutokselle tulee myös sisältäpäin. Alkuvuodesta 2022 yli 70 saksalaista turvallisuuspolitiikan asiantuntijaa julkaisivat maansa Venäjä-politiikkaa kritisoivan kirjeen. Asiantuntijat arvostelivat kovasanaisesti Saksan ulko- ja ulkomaankauppapolitiikka, jolla heidän mukaansa on vaikutettu Itä-Euroopan maiden poliittiseen ja taloudelliseen heikkenemiseen ja Venäjän geotaloudelliseen vahvistumiseen. Kirjeessä todettiin, että

Saksan Venäjä-politiikka pitää korjata perustavanlaatuisesti. Pelkät Berliinin sanalliset ja symboliset reaktiot Venäjän revisionistisiin seikkailuihin houkuttelevat ainoastaan Kremliä jatkossakin toimimaan uhkaavasti. EU:n, Naton ja läntisen arvoyhteisön avainmaana Saksalla on tässä erityinen vastuu (*Die Zeit* 2022a).

Scholzlin hallituksen päätös lähettää Ukrainaan aseita helmikuussa 2022, ja vuoden mittaan myös raskaita aseita, oli historiallinen, mutta se ei tarkoita, että syvälle juurtunut strateginen kulttuuri muuttuisi dramaattisesti tai nopeasti. Seuraavassa tarkastellaan Saksan turvallisuus- ja puolustuspolitiikan rakenteellisia haasteita, jotka vaikuttavat osaltaan strategisen kulttuurin muovautumiseen ja mahdollisuuksiin kehittyä.

Saksalaisten suhtautumista ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa kohtaan kuvailaan usein anti-militaristiseksi, multilateraaliseksi ja kansainväliseksi (Steinbrecher ym. 2021, 59). Saksalaiset luottavat maansa asevoimiin, mutta sen roolia pelotteen luomisessa ei ymmärretä, vaan huomio keskittyy pitkälti asevoimien toimintaan sotilaallisissa interventioissa (Major & Mölling 2021). Tämä heijastuu myös siihen, miten saksalaiset suhtautuvat esimerkiksi Naton operaatioihin Venäjän vastaisella rajalla. Vuonna 2021 73 % saksalaisista tuomitsi Venäjän sotilaalliset toimet Ukrainassa, mutta vain 26 % oli sitä mieltä, että Naton pitäisi olla vahvasti läsnä Naton itäraajalla (Pokorny 2021, 64). Bundeswehrin kyselytutkimuksesta puolestaan kävi ilmi, että jopa puolet saksalaisista ei ollut koskaan kuullutkaan Naton *Enhanced Forward Presence* -operaatiosta, jonka puitteissa Saksa toimii johtomaana Liettuassa (Steinbrecher et al. 2019, 126). Huhtikuun lopussa 2022 52 % saksalaisista oli sitä mieltä, että

Saksan tulisi selkeästi asettua Venäjää vastaan, kun taas 40 % vastanneista piti tärkeämpänä, että Saksa pidättäytyy provosoimasta Venäjää (ARD-DeutschlandTrend 28.4.2022).

Vaikka poliittisten päättäjien ja kansalaisten välillä onkin havaittavissa kuilu suhtautumisessa Saksan rooliin kansainvälisessä turvallisuudessa, myös poliittisten päättäjien keskuudessa suhtaudutaan turvallisuus- ja puolustuspoliittisiin kysymyksiin varauksellisesti. Saksan poliittinen eliitti ei perinteisesti ole pitänyt puolustusta yhtenä valtion voimaresurseista tai olennaisena osana globaalia valtatasapainoa. Saksalainen puolustuspolitiikkaa perustuukin pääasiallisesti kansallisiin kysymyksiin ja solidaarisuuteen kumppanimaita kohtaan, eikä niinkään vallitsevaan turvallisuuspoliittiseen tilanteeseen tai voimapolitiittisiin realiteetteihin (Major & Mölling 2021; Giegerich & Terhalle 2021b, 47). Tämä on johtanut kovaankin kritiikkiin. Esimerkiksi Giegerich ja Terhalle (2021b, 8) väittävät, että Saksan turvallisuusstrategia ei vastaa nykypäivän vaatimuksiin ja että saksalaisten poliitikkojen ei ole onnistunut sopeutua niihin.

Toinen keskeinen rakenteellinen haaste Saksan puolustuspolitiikassa on asevoimien heikko suoritus- ja valmiuskyky. Asevoimia ovat jo vuosikymmenten ajan piinanneet riittämättömät investoinnit ja laskevat puolustusbudjetit (ks. mm. Statista 2021; Macrotrends), mikä on johtanut varustepulaan ja käyttökelvottomaan kalustoon. Selvityksistä on käynyt ilmi, että pahimmillaan jopa puolet *Bundeswehri*n panssariajoneuvoista, aluksista ja lentokoneista eivät ole olleet käyttökuntoisia harjoitus- tai operaatiotarkoituksiin (Knight 2019). Giegerichin ja Terhallen (2021b, 7–8) kritiikin mukaan ”vuosien laiminlyönti ja alirahoitus ovat kovertaneet asevoimat ontoksi ja luoneet kriisiin, jonka korjaamiseen kuluu vuosia”. Syitä tilanteeseen voidaan etsiä saksalaisesta strategisesta kulttuurista ja poliittisesta keskusteluilmapiiiristä, jotka eivät kannusta puolustukseen ja asevoimiin panostamiseen, mutta myös asevoimien jäykkyydestä ja byrokraattisuudesta. Esimerkiksi asevoimien hankintajärjestelmää on kritisoitu vanhentuneeksi ja ylisäännellyksi, mikä merkittävästi hidastaa suorituskykyjen kehittämistä nopealla aikataululla (Major & Mölling 2021). Scholzin hallituksen puolustusmenojen lisäämisestä ei ole hyötyä, jos tällaisia perustavanlaatuisia rakenteellisia ongelmia ei saada ratkaistua.

Rakenteellisena, tai ehkäpä ennen kaikkea sosiaalisena haasteena, voidaan nähdä myös kansalaisten suhtautuminen asevoimia ja sotilaita kohtaan. Saksassa ei julkisessa keskustelussa pitkään aikaan puhuttu Afganistanissa palvelleista sotilaita sotilaina tai että he operoivat sotatilanteessa. Sotilaita käytetään usein nimitystä ”kansalaiset univormuissa” (*Bürger in Uniform*). Keskeistä kansalaiset univormuissa -ajattelutavassa on asevoimien ja muun yhteiskunnan välisen side: sotilaiden paikka on osana yhteiskuntaa, ei siitä irrallisena tai erillisenä yksikkönä (Seppo 2021, 29, 104; Bundesministerium der Verteidigung

2011, 35). Taustalla on historiallinen trauma: asevoimia ei haluta päästää enää koskaan sellaiseen asemaan, jossa se voisi asettua kansalaisten yläpuolelle kuten natsivallan aikana. Lisäksi asevoimat on kärsinyt mainehaitoista, mikä johtuu osittain siitä, että äärioikeistolaisuudesta epäiltyjen sotilaiden määrä on ollut viime vuosina kasvussa. Vuonna 2020 äärioikeistolaisuudesta epäiltiin jopa yli 500 saksalaissohilasta, joista iso osa toimi erikoisjoukoissa (Bewarder ym. 2020).

Myös Saksan turvallisuus- ja puolustuspoliittinen päätöksentekojärjestelmä luo rakenteellisia haasteita. Saksan turvallisuuspoliittinen päätöksenteko on hajautettu eri ministeriöiden ja liittokanslerin välillä, eikä laajaa kokonaisuutta koordinoivaa foorumia ole. Tämä johtaa helposti byrokraattisiin kiistoihin ja reviiritisteluihin eri ministeriöiden välillä (Giegerich & Terhalle 2021b, 15; Hyde-Price 2015, 607). Monimutkaisen päätöksentekorakenteen juuret ovat parlamenttiarmeija-periaatteessa, jonka mukaan kysymykset sodasta ja rauhasta ovat parlamentin, Saksan tapauksessa liittopäivien, päätäntävällässä. Demokraattisesti valituilla liittopäivillä ja siihen sidoksissa olevilla elimillä on aivan keskeinen rooli Saksan turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa. Puolustusministeri toimii asevoimien komentajana rauhan aikana ja sotatilassa johtajuus siirtyy liittokanslerille. Puolustusministeri on myös vastuussa strategian muotoilusta ja implementoinnista. Sodanjulistukseen tarvitaan liittopäivien ja liittoneuvoston hyväksyntä, ja ulkomaanoperaatioihin osallistuminen vaatii liittopäivien enemmistön. Tämä ja parlamenttiarmeijan muut erityispiirteet tekevät Saksasta kumppanimaiden silmissä jäykän ja jopa epäluotettavan kumppanin (Lunde-Saxi 2020, 398–399).

Johtopäätökset

Saksan toisen maailmansodan jälkeisen olemassaolon oikeutus perustui Euroopan integraatioon ja Saksan sitomiseen tiiviisti eurooppalaiseen ja transatlanttiseen yhteisöön. Saksa on nähty Ranskan ohella Euroopan integraation moottorina, ja se onkin kiistatta EU:n taloudellinen ja poliittinen johtaja. Turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa se on kuitenkin istunut mieluummin takapenkillä. Liittolaisten ja kumppanimaiden, kuten Suomen, näkökulmasta on kiinnostavaa tarkastella, miten Saksan strateginen kulttuuri ja sen kehittymistä hidastavat rakenteelliset haasteet vaikuttavat Saksan toimintaan kansainvälisessä turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa. Kumppanimaat ja liittolaiset luonnollisestikin haluavat vastauksia siihen, onko Saksalla poliittista tahtoa ja toisaalta sotilaallista kykyä toimia alati monimutkaistuvassa kansainvälisessä turvallisuusympäristössä ja tarvittaessa jopa sotilaallisesti puolustaa liittolaisia. Kysymys Saksan halusta ja mahdollisuuksista ottaa vastuuta on ollut jo vuosien

ajan keskeinen osa eurooppalaista turvallisuus- ja puolustuspoliittista keskustelua, mutta Venäjän hyökättyä Ukrainaan aihe on polttavampi kuin aiemmin.

Vuoden 2014 jälkeisten tapahtumien seurauksena Saksa omaksui uudenlaisen roolin Euroopan turvallisuudessa ja otti enemmän vastuuta esimerkiksi Naton puitteissa. Vuoden 2016 turvallisuuspoliittisessa selonteossa Saksa määritteli itsensä globaalisti verkostoituneeksi valtioksi, jolla on taloudellisen, poliittisen ja sotilaallisen asemansa vuoksi velvollisuus vaikuttaa siihen, millaiseksi kansainvälinen järjestelmä muotoutuu. Johtoroolin omaksuminen ei ole kuitenkaan ollut helppoa tai luonnollista maalle, jonka koko kylmän sodan aikainen ja myös jälkeinen maailmankuva perustui siihen, ettei se enää koskaan pyrkisi olemaan muiden maiden yläpuolella – ainakaan sotilaallisesti. Kaim ja Linnenkamp (2016, 2) väittävätkin, että Saksa ei havitellut johtoroolia EU:ssa tai Natossa, vaan ikään kuin ajautui johtorooliin tilanteessa, jossa perinteisesti johtovastuun ottaneet toimijat ovat joko heikentyneet tai halunneet tarkoituksella ottaa askeleen syrjään. Saksan johtajuus voidaankin nähdä jossain määrin pakon sanelemana tai vähintäänkin innottomana. Keskeistä saksalaisessa johtajuusajattelussa on ”johtaminen keskeltä” eli yhdessä liittolaisten ja kumppanimaiden kanssa, ei niiden yläpuolella.

Yhteistyö, kansainvälisyys ja ennen kaikkea eurooppalaisuus ovat keskeisessä asemassa saksalaisessa strategisessa ajattelussa ja kulttuurissa, ja ne voidaan nähdä koko saksalaisen yhteiskunnan läpileikkaavina periaatteina. Saksa on edelleen vahvasti multilateralismiin nojaava valtio, jossa kansallisista intresseistä puhuminen on vaikeaa ja jopa kiistanalaista. Kansallisia intressejä korostavaa retoriikkaa vierastetaan, koska sen pelätään olevan ristiriidassa laajempien eurooppalaisten tai globaalien intressien kanssa – toisin sanoen ristiriidassa multilateralismin kanssa (Junk & Daase 2013, 146). Jopa asevoimien yhdeksi tehtäväksi määritellään eurooppalaisen integraation, transatlanttisen kumppanuuden ja monikansallisen yhteistyön vahvistaminen (Bundersministerium der Verteidigung 2018, 15). Samaan tapaan myös johtoroolin omaksuminen eurooppalaisessa turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa on Saksalle vaikea asia. Saksalaisten näkökulmasta johtorooli tarkoittaaakin ennen kaikkea sitä, että Saksa on ”ensimmäinen samanvertaisten joukossa” (*Erster unter Gleichen*) (Müller 2019). Multilateralismin ja yhteistyön vaatimukset vaikuttavat siis vahvana myös johtoroolin omaksumisen taustalla.

Historiallisen taakkansa ja sen myötä muotoutuneen strategisen kulttuurinsa ja muiden rakenteellisten haasteidensa takia euroatlanttisen alueen geopolitisoituminen on Saksalle vaikea pala nieltäväksi. Sen myötä Saksa joutuu ottamaan kantaa moneen vaikeaan kysymykseen, joihin se aiemmin ei ole halunnut ottaa kantaa ja joita se on pyrkinyt välttelemään. Asevientä konfliktialueille on yksi tällainen kysymys. Venäjän hyökkäys Ukrainaan kuitenkin

osoitti, että Saksa on tarvittaessa valmis joustamaan tiukoista turvallisuus- ja puolustuspoliittisista periaatteistaan, ja toimimaan yhteisessä rintamassa muiden länsimaiden kanssa. Kuten Mölling ja Major toteavat, ”Saksa toimii kansainvälisissä kriiseissä usein myöhään, mutta kun se toimii, se toimii oikein” (Mölling & Major 2022).

Ukrainan sota oli ulkoinen shokki, joka sysäsi Saksassa liikkeelle ulko- ja turvallisuuspolitiikan murroskauden, *Zeitenwenden*, mutta syvemmän strategisen kulttuurin muutos ei tapahdu muutamassa kuukaudessa, ei edes muutamassa vuodessa. Scholzin hallituksen päätös lähettää aseita Ukrainaan ja kasvattaa Saksan puolustusbudjettia olivat merkittäviä päätöksiä, mutta pelkästään niiden perusteella ei voida vetää johtopäätöstä, että Saksa olisi hylkäämässä ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikkansa keskeisimmät periaatteet. Ajat muuttuvat, mutta hitaasti, ja syvälle juurtuneet pasifismi ja anti-militarismi vaikuttavat edelleen vahvana taustalla. Lisäksi Saksalla on selvitettävänä useita rakenteellisia haasteita, ennen kuin voidaan puhua todellisesta *Zeitenwendestä* ja strategisen kulttuurin muutoksesta.

Lähteet

- ARD-DeutschlandTrend (2022). Lieferung schwerer Waffen umstritten. 28.4.2022. <https://www.tagesschau.de/inland/deutschlandtrend/deutschlandtrend-2991.html>
- Baumann, Rainer & Gunther Hellmann (2001). Germany and the Use of Military Force: 'Total War', the 'Culture of Restraint', and the Quest for Normality. *German Politics*, 10(1), 61–82.
- Bewarder, Manuel, Annelie Naumann & Tim Röhn (2020). Mehr als 500 Soldaten unter Verdacht des Rechtsextremismus. *Die Welt*, 26.1.2020. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article205345539/MAD-550-Bundeswehr-Soldaten-unter-Rechtsextremismus-Verdacht.html>
- Bundesministerium der Verteidigung (2011). *Verteidigungspolitische Richtlinien: Nationale Interessen wahren – Internationale Verantwortung übernehmen – Sicherheit gemeinsam gestalten*. <https://www.bmvg.de/resource/blob/13568/28163bcaed9f30b27f7e-3756d812c280/g-03-download-die-verteidigungspolitische-richtlinien-2011-data.pdf>
- Bundesministerium der Verteidigung (2018). Festakt: Staatssekretär Brauksiepe in Finnland, 28.2.2018. <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/festakt-staatssekretaer-brauksiepe-in-finnland-22488>
- Bundesverfassungsgericht (1994). Statement by the Press Office of the Federal Constitutional Court, Press Release No. 29/1994, 2.6.1994. <https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/1994/bvg94-029.html>
- Dalgaard-Nielsen, Anja (2005). The Test of Strategic Culture: Germany, Pacifism and Pre-emptive Strikes. *Security Dialogue*, 36(3), 339–359.

- Die Zeit* (2022). Experten fordern Korrektur deutscher Russlandpolitik, 14.1.2022. https://www.zeit.de/politik/ausland/2022-01/deutsche-russlandpolitik-korrektur-forderung-sicherheitspolitik/komplettansicht?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.is.fi%2F
- Dempsey, Judy (2022). Judy Asks: Is Germany Damaging Europe's Position on Ukraine?, Carnegie Europe: Judy Dempsey's Strategic Europe, 27.1.2022. https://carnegieeurope.eu/strategieurope/86288?utm_source=rssemail&utm_medium=email&mkt_tok=M-Dk1LVBQVi04MTMAAAGCOmbPyCL-Gs3H8MSCqAjKmc0rICXCaaBrf4k-txy_G5H0iQFp8QeR3DFCGjUIYXHxNJTzUgyTnyPYPI9DyWBIqLthATW7JH55I-Qd-IaMB9ewJ2Xw
- Die Bundesregierung (2016). *Weißbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*. <https://www.bmvg.de/resource/blob/13708/015be272f8c0098f1537a491676bfc31/weissbuch2016-barrierefrei-data.pdf>
- Dieter, Heribert (2020). Ein schwieriger Partner: Deutschlands eigennützige Außenpolitik. *SIRIUS* vol. 4.
- Friederichs, Hauke (2013). Westerwelles Untätigkeit ist sein Konzept. *Die Zeit*, 15.1.2013. <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-01/westerwelle-mali-unterstuetzung>
- Gauck, Joachim (2013). Puhe 3.10.2013. http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Downloads/DE/Reden/2013/10/131003-Tag-Deutsche-Einheit-englische-Uebersetzung.pdf;jsessionid=E41D5D803085D1D08E03B3C521000B07.2_cid293?__blob=publicationFile
- German Bundestag (2020). Information from the Parliamentary Commissioner for the Armed Forces. Annual Report 2020 (62nd Report). https://www.bundestag.de/resource/blob/839328/e1a864120697c27057534944ceb20111/annual_report_2020_62nd_report-data.pdf
- Giegerich Bastian ja Maximilian Terhalle (2021a). Verteidigung ist Pflicht – Deutschlands außenpolitische Kultur muss strategisch werden. *SIRIUS* 5(3), 203–226.
- Giegerich Bastian ja Maximilian Terhalle (2021b). *The Responsibility to Defend: Rethinking Germany's Strategic Culture*. Abingdon: Routledge.
- Giegerich & Schreer (2022). Germany's new defence policy: the 100 billion Euro question. International Institute for Strategic Studies, 1.3.2022. <https://www.iiss.org/blogs/military-balance/2022/03/germanys-new-defence-policy-the-100-billion-euro-question>
- Glatz, Rainer L. & Martin Zapfe (2017). Ambitious Framework Nation: Germany in NATO. Bundeswehr Capability Planning and the 'Framework Nations Concept. Stiftung Wissenschaft und Politik, SWP Comments 35.
- Gray, Colin S. (1992). Soviet nuclear strategy and new military thinking. Teoksessa Derek Leebaert & Timothy Dickinson (toim.), *Soviet Strategy and the New Military Thinking*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 28–54.
- Handelsblatt (2022). Welche Position sollten Deutschland und die EU im Russland-Ukraine-Konflikt beziehen?. 27.1.2022. <https://www.handelsblatt.com/meinung/kommentare/leserdebate-welche-position-sollten-deutschland-und-die-eu-im-russland-ukraine-konflikt-beziehen/28010246.html?ticket=ST-5832819-ZpkzvFuYBv7bzzx9LzpG-ap5>
- Hill, Jenny (2022). Why Germany isn't sending weapons to Ukraine. *BBC*, 28.1.2022. <https://www.bbc.com/news/world-europe-60155002>
- Hyde-Price, Adrian (2015). The 'sleep-walking giant' awakes: resetting German foreign and security policy. *European Security*, 24(4), 600–616.

- Junk, Julian & Christopher Daase (2013). Germany. Teoksessa Heiko Biehl, Bastian Giegerich & Alexandra Jonas (toim.), *Strategic Cultures in Europe: Security and Defence Policies Across the Continent*. Potsdam: Springer.
- Kaario, Ahti (2016). Saksan armeija Bundeswehr on rapakunnossa – suuri lisäsatsaus tulos-puolustukseen?. *YLE*, 26.1.2016. <https://yle.fi/uutiset/3-8626002>
- Kaim, Markus & Hilmar Linnenkamp (2016). The New White Paper 2016 – Promoting Greater Understanding of Security Policy? *Stiftung Wissenschaft und Politik, SWP Comments* 47.
- Kamp, Karl-Heinz (2018). Defence and security in northern Europe: A German perspective. *Whitehall Papers*, 93(1), 63–74.
- Kinkartz, Sabine & Nina Werkhäuser (2022). NATO: How useful is Germany's Bundeswehr? *Deutsche Welle*, 25.2.2022. <https://www.dw.com/en/nato-how-useful-is-germanys-bundeswehr/a-60917464>
- Kirschbaum, Erik (2022). News Analysis: Despite now sending arms to Ukraine, Germany remains reluctant to get involved in the war. *Los Angeles Times*, 28.4.2022. <https://www.latimes.com/world-nation/story/2022-04-28/despite-now-sending-arms-to-ukraine-germany-remains-reluctant-to-get-involved-in-the-war>
- Knight, Ben (2021). German military lacks equipment and recruits, says damning report. *Deutsche Welle*, 29.1.2019. <https://www.dw.com/en/german-military-lacks-equipment-and-recruits-says-damning-report/a-47281996>
- Krauss, Ellis S. & Hanns W. Maull (2020). Germany, Japan and the Fate of International Order. *Survival*, 62(3), 159–178.
- Körper Stiftung (2017). Einmischen oder zurückhalten? Eine repräsentative Umfrage im Auftrag der Körper-Stiftung zur Sicht der Deutschen auf die Außenpolitik. https://www.koerber-stiftung.de/fileadmin/user_upload/koerber-stiftung/redaktion/handlungsfeld_internationale-verstaendigung/pdf/2017/Einmischen-oder-zurueckhalten-2017_deutsch.pdf
- Lunde-Saxi, Håkon (2020). German Military Strategy: Culture Easts Strategy for Breakfast. Teoksessa Janne Haaland Matlary & Rob Johnson (toim.). *Military Strategy in the Twenty-First Century*. Lontoo: C. Hurts & Co.
- Macrotrends. Germany Military Spending/Defense Budget 1960-2021. <https://www.macrotrends.net/countries/DEU/germany/military-spending-defense-budget>
- Major, Claudia ja Christian Mölling (2021). Germany and Defense: The Next Five Years. *DGAP Online Commentary*, 4.5.2021. <https://dgap.org/en/research/publications/germany-and-defense>
- Maull, Hans W. (1990/1). Germany and Japan: The New Civilian Powers. *Foreign Affairs*, 69(5), 91–106.
- Meyer zum Felde, Rainer (2020). Deutsche Verteidigungspolitik – Versäumnisse und nicht eingehaltene Versprechen. *SIRIUS*, 4(3), 315–332.
- Müller, Claudia (2022). Mehrheit unterstützt deutschen Ukraine-Kurs. *Tagesschau*, 3.3.2022. <https://www.tagesschau.de/inland/deutschlandtrend/deutschlandtrend-2925.html>
- Mölling, Christian & Claudia Major (2022). Germany in the 2022 Ukraine Crisis: The New Government's Cold Start to Hot Conflicts. *DGAP Commentary*, 31.1.2022. <https://dgap.org/en/research/publications/germany-2022-ukraine-crisis>
- Neuman, Susan (2022). Haastattelu BBC Newsnightissa, 17.3.2022: "How the Ukraine war has shifted German foreign policy". <https://www.youtube.com/watch?v=0uG6rM-VhJAY>
- Ojanen, Hanna (2021). Ulko-, turvallisuu- ja puolustuspolitiikka: EU valtioiden maailmassa. Teoksessa Tapio Raunio & Juho Saari (toim.) *Moninaisuudessaan yh-*

- tenäinen? *Euroopan unionin suunta*. Gaudeamus. https://cdn.accentuate.io/6610143084595/11692919193651/Moninaisuudessaan-yhten%C3%A4inen_pdf-v1633420331565.pdf
- Pokorny, Sabine (2021). *Gemeinsam oder allein? Deutschlands Sicherheit Ergebnisse einer repräsentativen Umfrage zu Einstellungen zur Sicherheits- und Verteidigungspolitik 2021*. Konrad Adenauer Stiftung, Berliini. <https://www.kas.de/documents/291186/291235/Gemeinsam+oder+allein+-+Deutschlands+Sicherheit+-+Repr%C3%A4sentative+Umfrage+zu+Einstellungen+zur+Sicherheits-+und+Verteidigungspolitik.pdf/42c1d659-8b99-0f20-1018-687b403fc947?version=1.0&t=1633505992986>
- Rosenfeld, Dagmar (2022). Zeitenwende? Eher ein Winden durch das Zeitgeschehen. *Die Welt*, 30.4.2022. <https://www.welt.de/debatte/kommentare/article238467113/SPD-und-Ukraine-Krieg-Zeitenwende-Eher-ein-Winden-durch-das-Zeitgeschehen.html>
- Roth, Michael (2021). Roth (SPD) zum Ukraine-Russland-Konflikt: 'Das östliche Europa ist nicht der Vorhof der Macht Putins. Haastattelu, *Deutschlandfunk*, 19.12.2021. <https://www.deutschlandfunk.de/michael-roth-spd-aussenpolitik-ukraine-putin-afghanistan-100.html>
- Scholz, Olaf (2021). Lehdistötilaisuus 16.12.2021. <https://newsroom.consilium.europa.eu/events/20211216-european-council-december-2021/132960-6-conference-de-presse-pressekonferenz-fr-de-partie-6-teil-6-q-r-f-a-20211217>
- Scholz, Olaf (2022). Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz. 27.2.2022. <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-olaf-scholz-am-27-februar-2022-2008356>
- Seppo, Antti (2021). *From Guilt to Responsibility and Beyond: The Evolution of German Strategic Culture after the End of the Cold War*. Berliini: Berliner Wissenschafts-Verlag.
- Snyder, Jack (1977). *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*. RAND Corporation, Document R-2154-AF. <https://www.rand.org/pubs/reports/R2154.html>
- Schönbach, Kay-Achim (2022). Das ist Unsinn. Video *Der Spiegel* –lehden kotisivuilla. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/deutscher-marinechef-kay-achim-schoenbach-seine-ausserung-im-video-a-226df7f2-70f8-437e-9ee4-422c0bea03c9>
- Statista (2021). Germany: Ratio of military spending to gross domestic product (GDP) from 2009 to 2019. Julkaistu 30.6.2021. <https://www.statista.com/statistics/810406/ratio-of-military-expenditure-to-gross-domestic-product-gdp-germany/>
- Statista (2022a). What is your opinion, during the conflict between Russia and Ukraine, should Germany deliver weapons to Ukraine? <https://www.statista.com/statistics/1293273/weapons-delivery-ukraine-opinion-germany/>
- Statista (2022b). Do you consider the agreed on weapon deliveries to Ukraine and the buildup of the German armed forces right or wrong? <https://www.statista.com/statistics/1294080/weapon-deliveries-ukraine-army-buildup-opinions-germany/>
- Steinbrecher, Markus, Timo Graf & Heiko Biehl (2019). *Sicherheits- und verteidigungspolitisches Meinungsbild in der Bundesrepublik Deutschland: Ergebnisse und Analysen der Bevölkerungsbefragung 2019*. Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr. <https://www.bundeswehr.de/resource/blob/3814808/a0538b9f-7077953c51e708278c5c9777/download-fober-122-data.pdf>
- Techau, Jan (2011). No Strategy, Please, We're German – The Eight Elements that Shaped German Strategic Culture. Teoksessa Christopher M. Schnaubelt (toim.), *Towards a Comprehensive Approach: Strategic and Operational Challenges*. NATO Defence College Forum Paper 18.

- von Altenbockum, Jasper (2022). Erstmals überholt Merz den Kanzler. *Frankfurter Allgemeine*, 2.5.2022. <https://www.faz.net/aktuell/politik/ukraine-krieg-friedrich-merz-ueberholt-olaf-scholz-18000076.html>
- Von der Burchard, Hans (24.1.2022). Germany vows financial aid for Ukraine after diplomatic row". *Politico*, 24.1.2022. <https://www.politico.eu/article/germany-ukraine-russia-nato-baerbock-financial-aid-diplomacy/>
- Von der Leyen, Ursula (2015). Puhe Münchenin turvallisuuskonferenssissa, 6.2.2015. https://securityconference.org/assets/user_/Redemanuskript_BMin_von_der_Leyen_MSC_2015.pdf
- Wijnja, Kim (2021). Countering hybrid threats: does strategic culture matter? *Defence Studies*.